

İhracat kontrollerine hazır mıyız?

Tuğba Aslan

I. Giriş

İhracat kontrolleri, uluslararası güvenlik ve istikrarı sağlamak amacıyla, dış ticarete konu olan hassas malzeme, teknoloji ve hizmet transferinde uygulanan kontroller olarak tanımlanmaktadır. Özellikle kitle imha silahlarının yayılmasını önlemek temel hedefi ile ve uluslararası işbirliğinin bir gereği olarak, ülkeler her türlü silah, teçhizat ve bunların üretiminde kullanılan çift kullanımlı malzeme ve teknolojilerin uluslararası ticaretini kontrol altında tutmaktadır. “Çift kullanımlı malzeme ve teknoloji” kavramı, öncelikli olarak nükleer, biyolojik ve kimyasal ürünlerle sınırlı gibi düşünülse de, bilişim, telekomünikasyon, navigasyon, otomotiv, havacılık gibi pek çok endüstriyi de içermektedir.

Dünyada ulusal ve uluslararası güvenliğe ilişkin konuların ve terör olaylarının artması ile birlikte, ihracat kontrollerine atfedilen önem de artmakta ve bu kapsamda uygulanan yaptırımlar da yaygınlaşmaktadır. Bu çerçevede ihracat kontrollerinin genel kapsamı ile firmaların bu alandaki temel yükümlülükleri bu yazının amacını oluşturmaktadır.

II. İhracat kontrolleri tanımı

Genel olarak ihracat kontrolleri uygulamalarına bakıldığında, temelde üç tür uluslararası düzenleme bulunduğu görülmektedir: bunlar uluslararası ambargo kararları, uluslararası anlaşmalar ve çok taraflı ihracat kontrol rejimleridir.

“Uluslararası ambargo kararları”, Birleşmiş Milletler, AGİT veya Avrupa Birliği gibi örgütlerin aldığı ve üyelerinin uymak zorunda buldukları ambargo kararlarıdır. Bu kararların uygulanmasında üye devletler, kendi iç düzenlemelerini ambargo kararlarının uygulayacak şekilde oluşturarak gerekli kontrolleri yapmaktadır. Bu nedenle bu kararların işleyişi için, ülkeler iç hukuk kurallarına da ihtiyaç duymakta ve ambargo kararları bir iç hukuk düzenlemesine dönüştürüldükten sonra uygulanmaktadır. Ülkemizde de bu tür ambargo kararları başbakanlık genelgeleri ile açıklanmakta ve uygulanmaktadır. Örneğin; 2006/36, 2009/17 ve 2016/11 sayılı Genelgeler ile Birleşmiş Milletler (BM) Güvenlik Konseyi'nin aldığı kararla Kuzey Kore'ye yönelik yaptırımda bulunulacağı ve ülkemiz açısından da bu yaptırımın bağlayıcı olduğu belirtilmiş ve yaptırımlar açıklanmıştır.

İhracat kontrolünün hukuki temelini oluşturan “uluslararası anlaşmalar”ın başlıcaları, Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması (NSYÖA), Biyolojik ve Toksin Silahlar Sözleşmesi, Kimyasal Silahlar Sözleşmesi'dir. Ülkeler bu anlaşmalara taraf olarak gerekli kontrolleri yapmayı taahhüt etmektedirler.

Ülkelerin ihracat kontrolü denetimleme mekanizmaları olarak tanımlanabilecek “çok taraflı ihracat kontrol rejimleri” ise, Wassenaar Düzenlemesi (Wassenaar Arrangement/WA), Nükleer Tedarikçiler Grubu (Nuclear Suppliers Group/NSG), Avustralya Grubu (Australian Group/AG), Füze Teknolojisi Kontrol Rejimi (Missile Technology Control Regime/MTCR), Zangger Komitesi (Zangger Committee/ZC) uygulamalarıdır. Sayılan uygulamalar ile bu düzenlemeler kapsamındaki kontrol listelerinde yer alan ürünlerin ihracı yasaklanmakta ya da ilgili kurumlarca izne / kayda tabi bulunmaktadır.

Türkiye, yukarıda yer verilen düzenlemelere taraf bir ülke olarak, ilgili organizasyonlar tarafından yayınlanan kontrole tabi listelerde yer alan ve dış ticarete konu mal, hizmet veya teknolojinin transferinde öngörülen ihracat kontrollerini yapmakla yükümlüdür. Ülkemizde bu kontroller genel olarak üç kurum tarafından yönetilmektedir: askeri malzeme ve ekipmanın ihracat kontrolleri Milli Savunma Bakanlığı, nükleer ve nükleer çift kullanımlı malzemenin kontrolleri Türkiye Atom Enerjisi Kurumu (TAEK) ve diğer çift kullanımlı malzemelerin kontrolleri ise Ekonomi Bakanlığı sorumluluk alanına girmektedir.

Son olarak, ihracat kontrollerinin önemli bir bölümünü oluşturan “çift kullanımlı malzeme ve teknoloji” kavramına değinmekte fayda olacaktır. Bu tabir, hem sivil hem de askeri amaçla kullanıma özelliğine sahip, kitle imha silahlarının geliştirilmesinde kullanılabilir hassas malzeme ve teknolojileri tanımlamak için kullanılmaktadır. Bu bağlamda, ihracat kontrolleri yalnızca doğrudan silah yapımında kullanılan malzeme ve teknoloji için değil, askeri amaçla da *kullanılabilecek* - sivil amaçlı kullanılan ürün gruplarında da uygulanmaktadır. Dolayısıyla, kontrole tabi ürün listesi nükleer, biyolojik ve kimyasal ürünlerle sınırlı olmayıp, askeri amaç dışında da kullanılabilir kameralar, görüntüleme sensörleri, pompalar, seramik ve kompozit yapılar, otomotiv sektöründe kullanılabilen parçalar gibi pek çok ürün grubunu da kapsamaktadır.

III. Cezai düzenlemeler

Çok taraflı ihracat kontrolleri düzenlemeleri ile paralel olarak, ihracata ilişkin kısıtlama ve düzenlemelere de yerel mevzuatımızda yer verilmiştir. Buna göre ihracı yasaklanmış mallar, ihracatı belirli kurum ve kuruluşların iznine tabi mallar ve ihracatı kayda bağlı mallar, ihracat rejim kararı ile listelenmiştir.

Bu düzenlemeler kapsamındaki ihlallere ilişkin cezai düzenleme, Gümrük Kanunu'nun 235. Maddesi ile yapılmıştır. Buna göre, yapılan beyan ile muayene ve denetleme veya kontrol sonucunda;

- Eşyanın genel düzenleyici idari işlemlerle ihracının yasaklanmış olduğunun tespiti halinde, eşyanın gümrüklenmiş değerinin iki katı idari para cezası verilir.
- Eşyanın ihracı, lisansa, şarta, izne, kısıntıya veya belli kuruluşların vereceği uygunluk veya yeterlilik belgesine tabi olduğu halde uygunluk ve yeterlilik belgesine tabi değilmiş veya belge alınmış gibi beyan edildiğinin tespit edilmesi halinde, eşyanın gümrüklenmiş değeri kadar idari para cezası verilir.

Ayrıca gümrük mevzuatının yanı sıra, 5201 sayılı Harp Araç Ve Gereçleri İle Silâh, Mühimmat Ve Patlayıcı Madde Üreten Sanayi Kuruluşlarının Denetimi Hakkında Kanun, 5202 sayılı Savunma Sanayi Güvenliği Kanunu, 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu, 5607 sayılı Kaçakçılıkla Mücadele Kanunu ve Kimyasal Silahların Geliştirilmesi, Üretimi, Stoklanması ve Kullanımının Yasaklanması Hakkında Kanun gibi kanunlar da ilgili kontroller neticesinde tatbik edilecek yaptırımların belirlenmesinde esas alınmaktadır.

Örneğin, Harp Araç Ve Gereçleri İle Silâh, Mühimmat Ve Patlayıcı Madde Üreten Sanayi Kuruluşlarının Denetimi Hakkında Kanun kapsamında, yıllık listelerde belirlenen her türlü harp araç ve gereçleri ile silâh, mühimmat ve bunlara ait yedek parçalarla patlayıcı maddelerin ihracı veya yurt dışına çıkarılmasına, Genelkurmay Başkanlığı ve Dışişleri Bakanlığının görüşleri de alındıktan sonra Millî Savunma Bakanlığınca izin verilebilmektedir. Bu hükümlere aykırı hareket edenler, bir yıldan beş yıla kadar hapis ve sekiz milyar liradan aşağı olmamak üzere ağır para cezası ile cezalandırılmaktadır.

Öte yandan 6237 sayılı Türk Ceza Kanunu uyarınca, yetkili makamlardan gerekli izni almaksızın, patlayıcı, yakıcı, aşındırıcı, yaralayıcı, boğucu, zehirleyici, sürekli hastalığa yol açıcı nükleer, radyoaktif, kimyasal, biyolojik maddeyi ihraç eden kişi, dört yıldan sekiz yıla kadar hapis ve beşbin güne kadar adli para cezası ile cezalandırılmaktadır.

Dolayısıyla, firmaların ticarete konu ürün gruplarına yönelik olarak ilgili mevzuatları tespit ederek, bu kapsamda kontrol noktalarını oluşturmaları, cezai duruma düşmemeleri için önem arz etmektedir.

Bu noktada, bahsetmeye değer bir diğer husus ise, firmaların ihracat işlemleri ile ilgili olarak tek yükümlülüklerinin ulusal mevzuat kapsamında kendi yerel hukuk sistemlerine karşı olmadığıdır. İhracat kontrolleri kaynakları uluslararası düzenlemelere dayandığından, bu kaynakların ticareti yapılan ürün grupları ve alıcı grupları dikkate alınarak özenle analiz edilmesi gerekmektedir. Örneğin, ihracat kontrolleri konusunda en kapsamlı çalışmaların ve takibin yapıldığı ülke olan ABD, Amerikan menşeli ürünlerin dünya üzerindeki akışını takip etmektedir. Amerikan hükümeti, bu kuralların ihlali durumunda ABD hukuk kurallarının menşesine bakılmaksızın tüm dünyadaki firmalara ve ülkelere uygulanması ve gerekli cezaların ilgili kuralları ihlal eden tüm firmalara tatbiki konusunda da gerekli çalışmaları ve denetimleri sıkı bir şekilde yapmaktadır. Bu bağlamda, çift kullanımlı ürünlerin ve hassas malzeme ve teknolojilerin ticaretini yapan firmalar Amerika'da yerleşik olmasa dahi, Amerikan ihracat kontrollerine de tabi bulunmaktadır ki bu durum, Türkiye'de yer alan firmaların sorumluluklarının yalnızca yerel mevzuatla sınırlı olmadığını göstermekte ve bu firmalara ticarete konu eşyalarına ilişkin ilgili tüm düzenlemeleri takip etme yükümlülüğü getirmektedir. Nitekim Çin'in en büyük iletişim şirketlerinden Zhongxing Telecommunications Equipment (ZTE), ABD menşeli yazılım içeren telekomünikasyon ürünlerini ABD hükümeti tarafından yaptırım uygulanan İran'a ihraç etmesi nedeniyle, ihracat kontrollerini deldiği gerekçesi ile 892 milyon dolarlık rekor cezaya tabi tutulmuştur. İhracat yasakları ve yaptırımları çerçevesinde verilen en yüksek bedel olduğu söylenen cezanın, hassas Amerikan teknolojisinin İran'a ihracının yanı sıra, soruşturma sürecinde federal müfettişlerin yanlış yönlendirmesi nedeniyle bu kadar yüksek belirlendiği belirtilmektedir.

Mevcut ulusal ve uluslararası düzenlemeler göz önünde bulundurulduğunda, firmaların ticarete konu ürünlerini, ihracat yapacakları firma ve ülkeleri, nihai ihracat amacını da dikkate alarak analiz etmeleri ve kontrol noktaları oluşturmalarının önemi anlaşılmaktadır. Bu anlamda, firmaların konuya ilişkin olarak sorumlu bir ekip / birim belirleyerek, kendi sektörlerine ve ürün gruplarına göre bir uyum / kontrol rehberi oluşturmalarını tavsiye etmekteyiz.

IV. Sonuç

Ülkeler arası işbirliğinin bir gereği olarak, ulusal ve uluslararası güvenlik ve istikrarın sağlanması hedefi ile uygulanan ihracat kontrolleri, artan korumacılık faaliyetleri ve terör olayları ile daha önemli hale gelmektedir. Temelde kitle imha silahı ve teçhizatlarının yayılımını önlemek ve bu ürünlerin ticaretini kontrol altında tutmak amacıyla uygulanan bu kontroller, yalnızca konvansiyonel, biyolojik, kimyasal ve nükleer silahların değil aynı zamanda bunların üretiminde kullanılan çift kullanımlı malzeme ve teknolojileri de içermekte olup; bu kontrollerin ihlalleri durumunda, firmalar hem ulusal hem uluslararası boyutta çok ciddi yaptırımlar ile karşı karşıya kalabilmektedirler.

Bu çerçevede, firmaların ihracat işlemlerine ilişkin de uyum / kontrol rehberleri oluşturmaları tavsiye edilmektedir. Bu rehber ile ticareti yapılan ürünlerin sınıflandırılması yapılarak, mevcut kontrol listeleri, ticaret yapılan ülke ve firmaların analiz edilmesi ve buna göre riskli ürün grubu ve alıcıların belirlenerek firma içi bir veri havuzu oluşturulması önem arz etmektedir.

Kaynakça:

1. Alavi, H., Khamichonak ,T. (2017). EU and US Export Control Regimes for Dual Use Goods: an Overview of Existing Frameworks, Romanian Journal of European Affairs Vol. 17, No. 1, June 2017
2. U.S. Department of Commerce Bureau of Industry and Security. Export Compliance Guidelines - The Elements of an Effective Export Compliance Program. January 2017
3. U.S. Department of Commerce Bureau of Industry and Security. Introduction To Commerce Department Export Controls. August 2010
4. İMMİB; <http://www.ihracatkontrol.org/>
5. <https://www.state.gov/strategictrade/overview/>
6. <http://ec.europa.eu/trade/import-and-export-rules/export-from-eu/dual-use-controls/>

Bu makalede yer alan açıklamalar, yazarının konu hakkındaki kişisel görüşünü yansıtmaktadır. Makaledeki bilgi ve açıklamalardan dolayı EY ve/veya Kuzey YMM ve Bağımsız Denetim A.Ş.'ye sorumluluk iddiasında bulunulamaz. Mevzuatın sık değiştirilen ve farklı anlayışlarla yorumlanabilen yapısı nedeniyle, herhangi bir konuda uygulama yapılmadan önce konunun uzmanlarından profesyonel yardım alınmasını tavsiye ederiz.